

האם ניתן להגדיר את הק"ו?

ד"ר חזות גבריאל

לשאלה מדוע התחיל ר' ישמעאל את ברייתת י"ג מידות במידת ה'קל וחומר' דווקא, משיבים רוב פרשני המידות. להלן בתמציתיות שני סוגי תשובות בעלי גוון שונה לחלוטין: יואל צבי ראטה משיב בשם הרלב"ג (בספר 'שערי צדק', המיוחס לרלב"ג): "הטעם שהתחיל בזו המדה של ק"ו יותר משאר המידות, בעבור שהיא מבוארת המדה בעצמה יותר מכולם, כמו שהתמונה הראשונה מהקש של הגיון שהוא יותר מבוארת משאר התמונות. באומדן העולם מצוייר וכל מצוייר מחודש יתחייב ממנו חיוב ראשון שהעולם מחודש כך הוא הקל וחומר". האנלוגיה בין הגיון ה'קל וחומר' ללוגיקה האריסטוטלית מוצגת באופן ברור. התמונה הראשונה בתורת ההיקשים הקלאסית (היא barbara) מבוארת ביותר וברורה לכל בר בי רב. כך הוא הגיונו של ה'קל וחומר' ביחס להגיון שאר המידות ולכן הותחל בו.

הרב אוסטרובסקי (המידות שהתורה נדרשת בהן) תולה את הסיבה לכך בעובדה ש'הקל וחומר' הוא מן התורה במובן הפשוט והלא דרשני של הביטוי. לאמור, התורה עצמה מדגימה את צורת היישום של מידה זו, שלא כבשאר המידות.

הגדרה מילונית ראשונה ל'קל וחומר' אנו מוצאים אצל ר' אהרון אבן חיים (נולד בפאס מרוקו, בסביבות שנת 1555): "פעולת המחשבה ללמוד השואה לשני מנגדים מכח הנגוד". זוהי הגדרה לוגית המובנת לידעי ח"ן בלבד. אני מבקש לא להיכנס לתוך 'שדה המוקשים' של הגדרת ה'קל וחומר' משום שלא יהיה בכך כדי להועיל להבנה. ההגדרה המילונית מקבעת מטבעה את המהות הפנימית ואת שאר הרכיבים המגדירים של המידה ומזמינה בכך אין ספור שאלות, קושיות ותהיות המעמידות בספק את נחיצות ההגדרה. זו מן הסתם אחת הסיבות למחלוקת הקשה שבין החוקרים והפרשנים שניסו לאפיין ולהגדיר את מהות ה'קל וחומר' בדרך מילונית. ר' שמשון מקינון, "הראשון שחבר ספר מיוחד לביאור כללי התלמוד" (ספר כריתות), מבעלי התוספות) לא נפל בפח זה. הוא התחיל את פירושו למידת ה'קל וחומר' בציטוט 'ההגדרה' מברייתת י"ג מידות, שהיא כידוע אינה 'הגדרה מילונית' אלא 'דוגמה מקראית'.

ספרא, ברייתא דרבי ישמעאל

...מקול וחומר, כאיזצד? "ויאמר ד' אל משה: 'ואביה ירק ירק בפניה, הלוא תכלם שבעת ימים!' קול-וחומר לשכינה, ארבעה עשר יום. דיו לבא מן הדין להיות כנדון: "תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף.

הבנת מהות המידה ומגבילתה 'דיו', היא דרך 'ההיקף', כלומר, דרך צורת היישום, הניסוח החז"לי, הרכיבים והמודלי הלוגי שעליו היא מבוססת, ולא באמצעות הגדרה אבסטרקטית.

במדרש 'בראשית רבה' מונה רבי ישמעאל עשרה קלין וחמורין מן התנ"ך. חמשת הראשונים ברשימתו מצויים בתורה. כך לדוגמה: "הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה...". נתון אחד ('בני ישראל לא שמעו אלי') תחת סברא אפריורית (נכונותו של פרעה לשמוע פחותה מנכונותו של עם ישראל לשמוע) יוצר נתון חדש ("ואיך ישמעני פרעה"). זוהי סכמה פשוטה שעל פיה קיימת סברא אפריורית היוצרת יחסי קולא וחומרא בין שני נתונים. קיומו הוודאי של נתון א' תחת סברא זו יוצר נתון ב'.

זוהי גם שיטת החשיבה האינטואיטיבית של בני האדם בהשתמשם בטיעון לוגי בעל אופי של 'קל וחומר', כגון: אם מים שוחקים ברזל, ודאי שישחקו אבן, שהיא קלה ופריכה.

הסברה האפריורית בדוגמה זו היא שברזל קשה מאבן קלה ופריכה ולכן שחיקתו במים תוביל בוודאות גם לשחיקת האבן במים.

שונה הוא ה'קל וחומר' המורכב כמו : (משנה בבא קמא ב, ב).

אמר להם רבי טרפון: ומה במקום שהקל על השן ועל הרגל ברשות הרבים, שהוא פטור, החמיר עליהן ברשות הניזק לשלם נזק שלם, מקום שהחמיר על הקרן ברשות הרבים לשלם חצי נזק, אינו דין שנחמיר עליו ברשות הניזק לשלם נזק שלם?

הסברא כאן אינה אפריורית. היא מוסקת בעצמה מניתוח לוגי של פסוקי המקרא.

להערות ולרכישת ספרי 'מידה טובה': hazutg@gmail.co.il